

На правах рукопису

ПЕТРІВ Роман Васильович

**ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК МІСТ І МІСТЕЧОК
СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ КІНЦЯ ХVІІІ — ПЕРШОЇ
ПОЛОВИНИ ХІХ ст.**

Спеціальність 07.00.02 — історія України

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття вченого ступеня кандидата
історичних наук

ЛННБ України ім.В.Стефаника

00777903 (X)

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ім. ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

На правах рукопису

ПЕТРІВ Роман Васильович

**ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК МІСТ І МІСТЕЧОК
СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ КІНЦЯ ХVІІІ — ПЕРШОЇ
ПОЛОВИНИ ХІХ ст.**

Спеціальність 07.00.02 — історія України

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття вченого ступеня кандидата
історичних наук

ДИСЕРТАЦІЄЮ Є РУКОПИС

РОБОТА ВИКОНАНА В ІНСТИТУТІ УКРАЇНОЗНАВСТВА
АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ

Науковий керівник — кандидат історичних наук, ст. науковий співробітник Стеблій Ф. І.

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, професор Пурро О. І.
доктор історичних наук, професор Задорожний В. Є.

Провідна організація — Львівський університет ім. Івана Франка

Захист дисертації відбудеться 17 жовтня
.....1994 р. о. 10 годині на засіданні спеціалізованої ради Д.068.18.06 при Київському університеті ім. Тараса Шевченка (м. Київ, вул. Володимирська. 60).

З дисертацією можна ознайомитися в науковій бібліотеці Київського університету ім. Т. Шевченка.

Автореферат розісланий 16 вересня 1994 р.

Вчений секретар спеціалізованої ради,
кандидат історичних наук, доцент.....Рудь М. О.

СТРУКТУРА ДИСЕРТАЦІЇ. Дисертація складається із вступу, чотирьох розділів, висновків у вигляді списку використаної літератури і джерел, довідкового матеріалу та карти.

ВСТУП. Актуальність досліджуваної теми економічного розвитку міст і містечок Східної Галичини кінця XVIII — першої половини XIX ст. пояснюється передусім недостатністю вивчення історії розвитку українського феодального міста. Адже невід'ємним елементом життєдіяльності феодального суспільства були міста. Саме тому їх розвиток у феодальну епоху слід вивчати у зв'язку з історією промислу і обміну. У містах створювалися найбільш сприятливі умови для розвитку матеріального виробництва, торгівлі, міжнародних зв'язків та культурного життя. В них розвивалося середньовічне ремесло, нагромаджувалися перші капітали. відбувалися торговельні зв'язки міст з містами і всім світом. У будь-яку епоху міста, розвиваючись, ставали центрами, в яких формувалися внутрішні та зовнішні торгівля. Соціально-економічні відносини у містах і містечках України, в тім числі Східної Галичини, кінця XVIII — перші половини XIX ст. взагалі не були об'єктом спеціальних наукових досліджень. Тому вивчення соціальних, економічних, торговельних, культурних та інших проблем у містах в період перебування їх у складі Австрійської імперії, є важливим у науковому, практичному та політичному аспектах.

ПРЕДМЕТ ТА ХРОНОЛОГІЧНІ РАМКИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Обмеження даного дослідження містами Східної Галичини обумовлене тим, що Східна Галичина представляла собою окремий господарський регіон, який відрізнявся єдністю і своєрідністю соціально-економічних, демографічних і етнічних процесів, що проходили на рубежі та в час поділів Речі Посполитої.

Промисловість міст і містечок Східної Галичини в кінці XVIII — у першій половині XIX ст. активно працювала на внутрішній і зовнішній ринки. Хоч в умовах панщини розвиток міст, їх економіка в цілому й гальмувалася, проте вона не могла зупинити процес розвитку капіталістичних форм виробництва. Внаслідок посилення капіталістичних

відносин і розвитку промисловості, у містах сформувалася чітка система внутрішньої торгівлі, яка здійснювалася оптом і роздрібно на великих і малих торгах і ярмарках. Струнка ярмаркова система, побудована на традиціях, відкрила на початку XIX ст. широку перспективу розвитку внутрішньої торгівлі. Досить сказати, що в 20-х — на початку 40-х років XIX ст. у містах і містечках Східної Галичини відбувалося щорічно по 15540 торгів та 9609 ярмарків.

Вибір хронологічних рамок дослідження (кінець XVIII — перша половина XIX ст. (1772—1850 рр.) перехідного періоду від феодалізму до капіталізму пояснюється перш за все недостатнім вивченням, а також складністю і протиріччям даного періоду, який проявлявся посиленням феодалізму з одного боку, і досить широким розвитком товарно-грошових і капіталістичних відносин — з другого..

Аналіз особливостей економічного розвитку міст Східної Галичини даного періоду спростовує твердження деяких представників радянської історіографії про сировинний додаток Східної Галичини до Австрійської імперії.

ІСТОРИОГРАФІЯ дослідження проблеми розвитку промислів, промисловості і торгівлі міст і містечок Східної Галичини австрійського періоду не така вже й широка. Проблемою західноукраїнських міст даного періоду займалися окремі представники української та польської історичної науки. Історію міст Східної Галичини вивчали польські буржуазні історики та економісти: Будзиновський В., Дерфлеровна А., Вайгель Л., Кутшеба С., Павловський С., П'єстрак Ф., Рутковський Я., Сокальський, Калінка В., Шнир-Пепловський та ін. В узагальнюючих і спеціально присвячених містах працях вони розкривали питання цехової організації ремесла, фінансів, релігійні відносини, другорядні явища економічного життя міст і містечок. Ми нуле міст у працях названих авторів відбите тенденційно. Проте глибший аналіз історії розвитку промислів, цехів, торгівлі купецького та лихварського капіталу у виникненні передумов капіталізму на Галицькій землі розроблений у працях Я. Кіся, Я. Ісаєвича, В. Інкіна, Ю. Гроссмана, Б. Паньківа та ін.¹

Проблема економіки міст всієї України періоду XVIII—XIX ст. висвітлена у монографіях І. Гуржія, О. Нестеренка, Т. Дерев'янкін, Т. Брянцевої та ін.²

Зацікавили демографічні процеси, проблеми економічного розвитку міст, а також питання зв'язку міського ремесла з сільським господарством (Я. Кісь, В. Інкін, Я. Ісаєвич, Ю. Гроссман, М. Крикун, І. Копчак).

¹ Кісь Я. П. Промисловість Львова в період феодалізму (XIII—XIX ст.), Видавництво Львівського університету, 1968, С. 225—240; його ж; Текстильні мануфактури в Галичині (друга половина XIX ст.), // Вісник ЛДУ, Серія історична, 1967, Вип. 4, С. 74—76; Ісаєвич Я. Д. З історії Дрогобича XVI—XVIII ст., — Наукові записки інституту суспільних наук АН УРСР. — К., 1961, С. 25—45; Інкін В. Ф. Нарис економічного розвитку Львова у XVIII ст., Львів, 1959, С. 63—70; Гроссман Ю. М. О роли цехов во Львове XVI—XVIII вв., — В книге «Города феодальной России, М., Наука, 1963, С. 153—159; Паньків Б. М. Про роль купецького і лихварського капіталу у виникненні передумов капіталізму на Галицькій землі (кінець XVII — перша половина XVIII ст.) // Історія народ. господ. та економіч. науки УРСР, — 1980, Вип. 14, С. 60—66.

² Гуржій І. О. Зародження робітничого класу України. Держполітвидав УРСР, 1958, К., С. 5—159; Нестеренко О. О. Розвиток промисловості на Україні. Ч. I (Ремесло і мануфактура). К., 1959, С. 86—200;

Дерев'янкін Т. І. Промисловий переворот на Україні. Вид. «Наукова думка». К., 1975, С. 35—125.

Значно ширше вивчені закономірності розвитку цехів, їх структура і функції, мануфактур на матеріалах Львова, Дрогобича, Кам'янця-Подільського, Луцька другої половини XVIII ст.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ полягає в тім, щоб на основі використаних архівних документів та досягнень історичної науки, виходячи з наукової і політичної актуальності і недостатньої розробки теми, вивчити соціальну і економічну історію міст і містечок Східної Галичини кінця XVIII — першої половини XIX ст. при цьому висвітлюючи:

- кількість і характер міст і містечок. їх національну структуру, соціальний стан міського населення;
- становище і класову боротьбу міського населення;
- розвиток міського ремесла, промислів, мануфактур, фабрично-заводської промисловості, їх галузеву структуру. подальший суспільний поділ праці, генезис капіталізму;
- стан і розвиток внутрішнього ринку і участь міст Східної Галичини у зовнішній торгівлі поширення купецького капіталу, торгівлі і їх роль у розоренні дрібних товаробирників, нагромадження грошових ресурсів для розвитку капіталістичного способу виробництва.

Крім того, важливим є також аналіз співвідношення феодално-панщизняних і капіталістичних відносин у соціальному та економічному розвитку міст і містечок досліджуваної теми.

Таким чином, вивчення усіх проблемних питань дисертації дозволило отримати чітку картину економічного розвитку міст і містечок Східної Галичини, виділити в ній спільне, характерне для всієї Австрійської імперії, виявити місцеві особливості становлення капіталістичного способу виробництва з специфічними рисами, розкрити роль міст у загальному процесі розвитку краю.

НАУКОВА НОВИЗНА дисертації визначається комплексним дослідженням соціально-економічного розвитку міст Східної Галичини кінця XVIII — першої половини XIX ст., в якій розкривається характер міст, соціальна диференціація і національний склад населення, густота міського населення і національно-визвольна боротьба. Виявлені і простежені розвиток промислів, мануфактур, фабрично-заводської промисловості з широким застосуванням парових машин англійського та італійського виробництва, введенням нових умов праці, удосконалення технології виробництва, злиття торговельного капіталу з промисловим і державним капіталом у процесі розвитку капіталістичних відносин. Розкрито становлення професійного складу робітників, зв'язок ремесла з іншими галузями виробництва, поширення промислів і промислових центрів, їх економічна суть, а також зародження і ріст пролетаріату Східної Галичини.

Поряд з загальним явищем, дисертант виявив специфічні риси розвитку міст і містечок Східної Галичини в умовах панування Австрійської імперії: — спочатку досліджуваного періоду дещо сповільнений економічний розвиток міст і генезис капіталізму;

— з 20-х років ХІХ ст. інтенсивний розвиток у містах багатогалузевої промисловості на капіталістичній основі, внаслідок якого економічно міцніли й самі міста.

ДЖЕРЕЛЬНОЮ БАЗОЮ дисертації стали документальні матеріали архівів Львова, Києва, Дрогобича, Івано-Франківська, Тернополя, а також Австрії та Польщі.

Основну групу джерел складають матеріали Центрального державного історичного архіву України у Львові (книги магістратських актів Белзи, Бродів, Бучача, Богородчан, Болехова, Буська, Городенки, Дрогобича, Жидачева, Жовкви, Заліщик. Збаража, Золочева, Золотого Потоку, Кам'янки-Струмилової, Калуша, Косова, Кут, Львова, Перемишля, Любачева, Стрия, Станіслава, Снятина, Самбора, Яворова), Державного архіву Львівської області, рукописних відділів Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника Національної АН України, Наукової бібліотеки Львівського державного університету ім. Івана Франка.

Збереглися також протоколи магістратів Станіслава, Стрия, Самбора, Снятина, Жовкви, Львова, Мостиськ, в яких виявлені окремі матеріали, що деталізують обставини міських подій. В цілому зміст магістратських книг різноманітний: протести, скарги, привілеї цехів і міст, суперечки між міськими жителями, демографічний облік помість відданих у застав в оренду, реєстрація податків, облік фінансових прибутків і видатків, внутріцехові відносини, матеріали про соціальні конфлікти і класову боротьбу міського населення, торгівлю тощо. Різні за походженням і цінні за змістом матеріали знайдені у складі фондів латифундій (зокрема Лянцкоронських) і в складі колекцій Козловського, Чоловського, Шнайдера, Яблонських (ВР ЛНБ Національної АН України).

Велику групу використаних матеріалів складають акти Жовківського, Золотого Потоку, Калуського, Коломийського, Львівського, Перемишльського, Самбірського та інших міських судів, які знаходяться у ЦДІА України м. Львова

(Ф. 5, 10, 17, 19, 23). Вивчено цілу низку актових книг, в яких зберігаються привілеї надані королівським містам, сеймові постанови про податки і повинності міського населення, боргові зобов'язання та ін. У міських актах виявлено 79 інвентарних записів приватновласницьких міст, в яких відбиті кількість, етнічна і соціальна структура міського населення, землеволодіння, наявність промислових підприємств, прибутків від торгівлі та ін.

Окремий фактичний матеріал є в оригіналах і копіях королівських привілеїв міст, в яких визначені повинності міського населення і адміністративний устрій міст (Ф. 131).

Дані про маєтності шляхти, монастирів, церков, костьолів, дарчі грамоти, оригінали і копії контактів та інші документи використані із фонду «Галицька фінансова прокуратура» (Ф. 159). Найбільшу групу використаних документів складає фонд «Галицьке намісництво» (Ф. 146). В цих документах висвітлений найбільш чіткий і повний економічний розвиток міст і містечок Східної Галичини досліджуваного періоду. В дисертації використані також документи про шляхетські маєтки на території Руського, Волинського, Подільського воеводств (Ф. 134), фонду Львівська митрополитська греко-католицька консисторія» (Ф. 201), матеріали про діяльність Василіянських монастирів (Ф. 648). Важливим джерелом для вивчення економічних і торговельних зв'язків міст Східної Галичини послужила велика група документів Львівського магістрату (Ф. 52), яка зберігається у ЦДІА України Львова. Це митні фінансові книги міської каси, в яких зафіксовані прізвиська купців, назви міст з якими велася торгівля, асортимент і кількість імпортованих та експортованих товарів, що концентрувалися на місцевих ринках і базах. Ці документи допомогли виявити міста, держави з котрими Східна Галичина вела інтенсивну торгівлю, вивчити асортимент товарів. Їх попит і масштаби торговельних операцій. Окрему групу складають джерела і преса, в яких висвітлені статистичні дані про розвиток промислів, різних галузей промисловості, торгівлі тощо.

У дисертації використані опубліковані в різний період джерела. В радянський період видані збірники документів в яких відображений господарський розвиток України в цілому і Східної Галичини зокрема, а також історія Львова в документах..

При вивченні, аналізі і використанні як архівних, так й опублікованих джерел, дисертант враховував їх тенденційність і класову направленість, критично підходив до їх змісту.

ПРАКТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ДИСЕРТАЦІЇ. Дослідженні матеріали можуть використовуватися при написанні історії України, народного господарства, у лекційних курсах вищої школи, у програмах з історії України для середньої школи, краєзнавчій роботі.

На захист дисертації виносяться такі проблемні дослідження:

- економічні і політичні умови розвитку міст і містечок Східної Галичини кінця XVIII — першої половини XIX ст.;
- розвиток ремесла, мануфактурного і фабрично-заводського виробництва у містах, генезис капіталізму;
- торгівля міст і містечок;
- становище і класова боротьба міського населення.

АПРОБАЦІЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ. Дисертація обговорена і рекомендована до захисту на засіданні відділу історії України інституту українознавства Національної АН України. Основні її положення та висновки обговорені на засіданні кафедри історії України Київського університету ім. Т. Г. Шевченка, а також викладені автором у публікаціях.

У ПЕРШОМУ РОЗДІЛІ — «Економічні і політичні умови розвитку міст і містечок Східної Галичини кінця XVIII — першої половини XIX ст.» зроблена загальна характеристика міст і містечок Східної Галичини у складі Австрійської імперії, визначено описовий характер території, кордонів та їх класифікація, адміністративний устрій, соціально-національна структура міського населення, їх чисельність.

На соціально-економічний і політичний розвиток імперії Габсбургів у цілому і Східної Галичини зокрема, як і інших держав Європи, в кінці XVIII — у першій половині XIX ст. безпосередньо впливали великі події європейської історії: промисловий переворот в Англії і Велика французька революція, довготривалі наполеонівські війни, протиріччя між європейськими державами у зв'язку з поділом Речі Поспо-

литої та ін. Крім загальних факторів, котрі впливали на соціально-економічний розвиток міст і містечок Східної Галичини, були й специфічні, які випливали із самої суті перехідного періоду від феодалізму до капіталізму — природні умови, фінансова криза, грошові реформи, кон'юнктура, стихійні лиха (часті пожежі у містах, неврожайність і масовий голод 1784—1787, 1813—1815, 1845—1847-х років, епідемії холери та ін.). Проте, навіть у тих надзвичайно гажких соціально-економічних умовах, міста і містечка Східної Галичини все ж таки розвивалися.

Реформи, які проводилися урядом Австрійської монархії в кінці XVIII ст., хоч носили колоніальний характер, в значній мірі позитивно сприяли розвитку економіки у містах та росту одночасно самих міст Східної Галичини.

За територіальним поділом Східна Галичина в кінці XVIII ст. була поділена на 18 округів, але зі зміною на початку XIX ст. класифікації міст, вона поділялася на 12 округів, в яких нараховувалося 311 міст і містечок. Адміністративно-правові відносини у містах Східної Галичини будувалися на основі магдебургського права. Але із магдебургського права вибиралися тільки ті положення, принципи яких сприяли місцевим соціально-економічним умовам і співвідношенню сил, вони також підкріплювалися урядовими декретами, які не суперечили загальному розвитку міст..

Кінець XVIII — перша половина XIX ст. відзначаються значним приростом міського населення, густина якого в другій чверті XIX ст. досягала 98—99 чол. на один кілометр квадратний.

У містах і містечках Східної Галичини, крім основного населення — українців, проживали євреї, німці, поляки, австрійці, чехи, словаки, угорці, молдавани, караїми, вірмени. Серед міського населення виділялися три соціальні групи: патріції, бюргерство, плебеї.

ДРУГИЙ РОЗДІЛ — «Розвиток ремесла, мануфактурного і фабрично-заводського виробництва у містах і містечках Східної Галичини» — найголовніший у висвітленні проблеми. В ньому викладена чітка характеристика ремісничого, мануфактурного та фабрично-заводського виробництва перехідного періоду від феодалізму до капіталізму.

У кінці XVIII ст., в умовах економічного піднесення Схід-

ної Галичини, міста стали значними центрами ремісничого виробництва, торгівлі, культурного і політичного життя. Дане дослідження дає право стверджувати про те, що інтенсивний розвиток ремесла у містах і містечках розпочався вже в кінці XVIII ст., і, особливо в першій половині XIX ст. У 260 містах і містечках, про які збереглися документи, що дають найбільш вичерпну характеристику їх соціального, економічного та культурного життя, 1823 року нараховувалося 59901 ремісник, але ця цифра може бути збільшена при тій умові, що на одного майстра припадало по 2—5 підмайстрів і по 2—5 учнів, тоді, звичайно, можна допустити, що кількість ремісників складала 25,3%, а якщо додатково врахувати ще членів їх сімей, то — 30—35% від загальної кількості міського населення. Варто наголосити на те, що розвинуте цехове ремесло в цілому на початку XIX ст. мало тенденцію до спаду. Основною причиною зниження рівня значення цехів стала конкуренція, яка поширювалася з боку фабрик і заводів, цехове виробництво з якими не могло вже справитись через недоступність реалізації продуктів виробництва на далеких ринках, вимоги яких швидко зростали.

Отже, втрачаючи своє локальне значення і основну функцію, цехове виробництво вступило в конкуренцію, перетворюючись хіба що в мануфактуру, розвивалось на основі кооперації.

Внаслідок розвитку в містах і містечках Східної Галичини мануфактурного, фабрично-заводського виробництва, яке забезпечувало значно більший об'єм товарів при менших витратах, кількість самодіяльних ремісників 1844 року скоротилася на 47,2%.

Конкуренція розорювала ремісників, які, потрапивши під владу приватного капіталу, перетворювалися у вільнонайманих робітників, тим самим вони збагачували міські підприємства дешевою робочою силою. Простежуються також випадки перетворення цехових майстрів у підприємців — капіталістів у містах: Болехів. Броди, Львів, Тернопіль. Стрий, Коломия.

Товарно-грошові відносини в кінці XVIII ст. включалися у міські промисли і мануфактури, сприяли інтенсивному розвитку виноробного, горілчаного, паперового, скляного, фаянсового, залізообробного, деревообробного, борошномельного та інших галузей виробництва.

На основі дослідженого матеріалу дисертант прийшов до висновку, що промисли у містах і містечках Східної Галичини за своєю економічною суттю були капіталістичними. Переважна більшість промислів з 20-х років XIX ст. перетворювалася у мануфактури і фабрики.

Замість води і механічного способу виробництва застосовувалися парові двигуни.

Багато купців-капіталістів єврейського і деяка частина українського походження вкладали великі капітали в будівництво нових фабрик і заводів, розвиток яких підтримувався злиттям торговельного капіталу з промисловим і державним капіталом.

Важливим елементом в економіці міст Східної Галичини стало власне машинобудування, яке з середини 30-х — початку 40-х років XIX ст. вийшло на рівень стабільного розвитку, застосовуючи на фабриках і заводах парові машини.

У розділі висвітлено територіальне розміщення, рівень розвитку засобів виробництва, організацію, технологію і розміри виробництва, кількість робітників на підприємствах мануфактурного, фабрично-заводського типу. Робітники в містах і містечках Східної Галичини 1844 року складали 63,2% від усього міського населення.

Тенденція економічного розвитку європейських країн, втягуючи Східну Галичину на шлях капіталізму, поступово підривала підвалини феодально-панщизняного ладу, який у 40-х роках XIX ст. потрапив у кризову стадію, що в кінцевому результаті привело 1848 року до буржуазно-демократичної революції в Австрійській імперії і скасування панщини у Східній Галичині.

У ТРЕТЬОМУ РОЗДІЛІ — «Торгівля міст і містечок Східної Галичини» — віддзеркалені внутрішні і зовнішні торговельні зв'язки міст, роль купецького і лихварського, банківського і приватного та державного капіталу в процесі розвитку капіталізму.

Внутрішня торгівля, ставши важливим показником економічного розвитку краю, зосереджувалася на щорічних ярмарках і щотижневих торгах. Значну роль у розвитку внутрішньої торгівлі відіграв територіальний поділ праці, який формував спеціалізовані господарські мікрорайони. Внутрішня торгівля міст, звичайно, гальмувалася всілякими

обмеженнями (мита, дорожні збори, штемпелювання товарів місцевого виробництва та ін.).

Внутрішній ринок за своїми масштабами і об'ємом у декілька разів перевищував зовнішній і відіграв головну роль у розвитку товарного виробництва.

Розвиток міст і містечок в кінці XVIII — у першій половині XIX ст., ріст товарних відносин розширювали географію зовнішньої торгівлі, основну роль у якій відіграли міста: Львів, Броди, Станіслав, Снятин, Коломия, Дрогобич, Золочів, Бучач, Тернопіль, Чортків.

В даному розділі велика увага приділена розвитку транзитної торгівлі, яка розвивалася безпосередньо в тісному контакті з Україною і Росією. Розширенню географії торговельних шляхів Східної Галичини сприяло відкриття 1802 року австрійської контори і перевалочної бази в Одеському порті, які спеціально призначалися для торгівлі транзитними товарами з країнами Заходу і Сходу. Відкриття цієї бази дозволило урядам Австрії і Росії видати 1806 року спільний, спеціальний закон про транзитні торговельні шляхи. Крім традиційних торговельних сухопутних шляхів, був визнаний подний по ріці Дністер.

Торговельні зв'язки з Німеччиною, Францією, Англією, Італією, Австрією, Польщею, Бельгією і іншими країнами Західної Європи, Східна Галичина здійснювала їх через Гданьськ. Частина імпортованих товарів під час транспортування залишалася у містах краю, а у транспортні потоки все більше включалися різні види продукції місцевого виробництва.

Постійну торгівлю міста Східної Галичини вели з Балканами, куди вивозилися товари місцевого виробництва: шкіра, сап'ян, хутро, сукно, поташ, скло, фарфор, селітра, папір, горілка, пиво, тютюнові вироби, дерево, дерев'яні готові будинки, колеса, брички, мило, фарба, сіль, технічна і медична література, парові двигуни, продукти сільського господарства.

Архівні документи стверджують, що на зовнішній ринок поступала товарна продукція не тільки міського виробництва, але й в значній мірі фільварків краю, поскільки внутрішній ринок не спроможний був її спожити. Продукція сільського господарства, і головним чином, велика рогата худоба, коні продавалися на ярмарках Австрії, Прусії, По-

льщі, Угорщини. Імпорт був підпорядкований як індивідуальним, так й виробничим вимогам.

Головна роль у зовнішній торгівлі кінця XVIII — першої половини XIX ст. належала торговельному населенню Львова, Бродів, Бережан, Болехова, Богородчан, Дрогобича, Жовкви, Золочева, Коломиї, Калуша, Перемишля, Станіслава, Снятина, Самбора, Стрия, Рогатина, Тернополя, Бучача, Чорткова, Яворова.

У ЧЕТВЕРТОМУ РОЗДІЛІ — «Становище і класова боротьба міського населення Східної Галичини» — відбита характеристика соціальних умов життя працюючого народу міст і містечок, котрий експлуатувався Австрійською монархією. Важким тягарем для міського населення були податки, які дуже швидко зростали. В кінці XVIII ст. існували такі види податків: ґрунтовий, домовий, димовий, заробітковий, становий, «чоповий», монопольний, тютюновий, податок на сіль, а на початку XIX ст. додався ще штемпельний податок на товари місцевого виробництва, християнський, єврейський, різноманітні мита, які стягувалися примусовим порядком.

У першій половині XIX ст. загострилася боротьба міського населення Східної Галичини проти багатой міської верхівки. Боротьба міського населення тісно пов'язувалася з селянським антифеодальним рухом, який систематично підтримувався польськими революціонерами. Проникаючи в саму гущу міського населення, польські революціонери проводили найактивнішу антиурядову агітаційну роботу. Один з таких прикладів, який характеризує безпосередню участь польських революціонерів, зафіксований 25 червня 1809 року в м. Сокалі, де був заарештований польський політичний діяч Кричковський за антиурядову агітацію серед міського населення.¹ У той же самий час відбувалися масові антиурядові виступи і рухи на соляних копальнях Болехова, Богородчан, Дрогобича, Калуша, Косова, Солотвина, Жидачева, Старої Солі. Робітники цих копалень вимагали покращення умов праці та підвищення заробітку. Міська

¹ ЦДІА України у м. Львові, Ф. 146, Оп. 7, Од. зб. 371, Д. 4423, С. 109.

урядова верхівка налякана масовим рухом посилила охорону прикордонної зони і ввела 1812 року додатково три корпуси війська у міста Східної Галичини.

В даному розділі висвітлена характеристика агітаційної антиурядової діяльності серед міського населення Бережан, Бучача, Збаража, Козови, Скали, Скалата, Тернополя, Тербовлі, Підгаєць, Монастириськ, Чорткова, яку провадили 1835 року брати-революціонери Маринівські, закликаючи до непокори міським органам влади.² На ці події солотвинські солевари відгукнулися 24 червня 1835 року виступом, вимагаючи покращення умов праці, підвищення заробітної платні, демонстративно не вийшли на роботу.³

Широкий розголос отримали виступи вчителів Шнайдера і Свободи в Снятині і Городенці (1835 р.), котрі вимагали введення української мови в школах і фінансів для їх розвитку. Такі ж виступи мали місце і в Стрию, де вчителі Дреслер, Мазуркевич, Сухопара виступили 28 серпня 1835 року на засіданні крайового Станового сейму з вимогою введення української мови в школах за що були заарештовані.⁴

В документах за 1835—1836 роки виявлено 148 міст і містечок, в яких відбувалися антиурядові, революційні виступи, закликами яких була спільна боротьба міського і сільського населення проти панщини та уряду Австрії.

Значний внесок у боротьбу проти панщини у Східній Галичині і пропаганди передових ідей внесло суспільно-культурне об'єднання «Руська трійця», яке сформувалося на початку 30-х років XIX ст.

Революційні події 1848 року в Західній Європі знайшли великий відгук і підтримку в Східній Галичині. Революція сприяла піднесенню боротьби народних мас за ліквідацію панщинного ладу і абсолютизму, за своє соціальне і національне визволення. Великий відгук отримало збройне повстання міських робітників Львова 1—2 листопада 1848 року.

² Там же. Ф. 146, Оп. 7, Од. зб. 2101, С. 7—25.

³ Там же. Ф. 146, Оп. 7, Од. зб. 2101, С. 50—83.

⁴ Там же. Ф. 146, Оп. 7, Од. зб. 2101, С. 84—90.

В ході революції на арену політичної боротьби вперше виступив пролетаріат міст і містечок Східної Галичини.

Викладення ходу подій 1848 року і їх значення для подальшої долі краю завершує розділ.

У ВИСНОВКАХ дисертації підведені підсумки дослідження. Зібраний і проаналізований матеріал дозволяє зробити висновки про те, що міста і містечка Східної Галичини в кінці XVIII— у першій половині XIX ст. пройшли складний шлях економічного і соціального розвитку, на якому періоди спаду чергувалися з періодами піднесення.

Кінець XVIII ст. для міст Східної Галичини в цілому позначився значним ростом промислового виробництва, розширилася нова його форма — капіталістична мануфактура.

Промисловість міст і містечок у першій половині XIX ст. працювала в основному на капіталістичній основі виробництва з широким використанням парових машин та поглибленим суспільним поділом праці, в основі якого були приватна власність на засоби виробництва і робоча сила, а також ринок придбання сировини та збуту готової продукції.

Надзвичайно велике значення для генезису капіталізму мають прямі зв'язки з міжнародним ринком. Самі такі зв'язки мали міста Східної Галичини у досліджувальний період.

Отже, вихід Східної Галичини до середини XIX ст. на рівень економічного розвитку в умовах капіталістичних відносин і вхід її до європейського ринку дозволяє поставити питання про сумнівність твердження в історичній літературі тези про сировинний додаток та колоніальний характер економіки краю у складі Австрійської держави, а скоріше навпаки, що це був край порівняно високого економічного розвитку в умовах панщини, який фактично розпочався у першій чверті XIX ст.

ЛНБ ім. В. Стефаніка
АН України

Основні положення дисертації викладені у таких публікаціях:

1. Генезис капіталізму в містах Східної Галичини в кінці XVIII — першій половині XIX ст., — Івано-Франківськ, 1994.—284 с.
2. Сіль, гармати, папір (економіка). // «Дзвін». — 1994, — № 1, — С. 106—112. —
3. «Ой на ринку, в кам'яниченьці...» (про міста і містечка). // «Жовтень». —1987, — № 1, — С. 91—97.
4. Економічний розвиток Галицького Поділля кінця XVIII—першої половини XIX ст. // Тези доповідей VI-ої Подільської історико-краєзнавчої конференції. — Кам'янець-Подільський, —1985. — С. 45—50.
5. Економічний розвиток міст і містечок Прикарпаття кінця XVIII — першої половини XIX ст. // Тези доповідей науково-практичної конференції, присвяченої 325-річчю заснування міста Станіслава (Івано-Франківськ). — Івано-Франківськ. — 1987. — С. 67—68.

AB 30.907

AB 30.907